

miştir. Yakın çevresinden üç talebesi, Ahmed es-Senûsî Senûsiyye, İbrâhim Reşid Reşidiyye, Muhammed Osman el-Mirganî Mirganiyye adlı tarikatları kurmuşlar, bu tarikatlardan da başka kol-lar doğmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, 66^a-70^a; Hüseyin Vas-sâf, *Sefîne*, I, 249-250; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Alger 1884, s. 402-403; A. Le Chateli-er, *Les Confrères Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 14-15, 87; Muhammed Halil el-Hicrisî, *el-Cevherü'n-nefis 'alâ şalavâtî İbn İdrîs*, Bulak 1310; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 341-349; Abdülbâki Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 278; Emîn er-Rey-hânî, *Mülûkü'l-'Arab, saltanatü Necd ve mül-hakâtihâ*, Beyrut 1951, s. 229-392; N. A. Zia-deh, *Sanûsiyah: A Study of a Revivalist Mo-vement in Islam*, Leiden 1958, s. 36; Sâlih el-Medenî, *el-Munteka'n-nefis es-Seyyid Ahmed b. İdrîs*, Kahire 1380, s. 2-3, 17, 26; Muham-med b. Ali es-Senûsî, *İkâzû'l-vesnân bi'l-hadîş ve'l-Şur'ân*, Beyrut 1968, Mukaddime, s. 8; Hasan b. Ahmed Âhiş, *Münâzarâtü Seyyidî Ah-med b. İdrîs radıyallâhü 'anh ve fukahâ'ü'n-Necdiyye*, Kahire, ts.; Muhammed Osman el-Mirganî, *Menâkıbü Seyyid Ahmed b. İdrîs* [baskı yeri yok], 1391/1971; J. Spencer Tri-mingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 117-121; Sâlih Muhammed el-Ca'ferî, *A'târü ez-hân ağşânî hâzîratî't-takdîs fî kerâ-mâtî's-Seyyid Ahmed b. İdrîs*, Kahire 1394/1974; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, North Carolina 1975, s. 227, 373-374, 403-404; Abdullah Muhammed el-Hibî, *eş-Şu-fiyye ve'l-fukahâ' fî'l-Yemen*, San'a 1396/1976, s. 38-39; el-'İkdü'n-nefis fî nazmî ce-vâhîri't-tedris Seyyid Ahmed b. İdrîs, Kahire 1399/1979; G. Delanoue, *Moralistes et politi-ques musulmans dans l'Egypte du XIXe siècle*, Kahire 1982, I, 157-158, 210-211; Abdurrah-man Zeki, "Hareketü'l-islâhî'd-dîni fî Garbî İfrikiyye", *Revista Del Instituto de Estudios Islamicos en Madrid*, XIII/142, Madrid 1965-66, s. 139-160; J. O. Voll, "Two Biographies of Ahmad Ibn Idris al-Fasi (1760-1837)", *IJAHS*, VI (1973), s. 633-645; J. Reissner, "Die Idrisiden in 'Asir Ein historischer Überblick", *WI*, sy. 21 (1981), s. 164-192; Rex S. O'Fahey—Ali Salih Karrar, "The Enigmatic Imam: The Influence of Ahmad Ibn Idris", *JMES*, XIX/2 (1987), s. 205-220; B. G. Martin, *Sömürgencilik Karşı Kuzey Afrika'da Sufi Direniş* (trc. Fa-tih Tatlıoğlu), İstanbul 1988, s. 136-137; L. Massignon, "Ahmad b. Idris", *El²* (İng.), I, 277.

NIHAT AZAMAT

AHMED İHSAN TOKGÖZ

(1867-1942)

Gazeteci, matbaacı, yayımcı ve siyaset adamı.

Aslen Kastamonu'nun Taşköprü ka-zasındandır. Tokgözoğlu Saraç Abdur-rahman Ağa ailesinden olduğu için so-yadı kanunu çıkınca Tokgöz soyadını al-

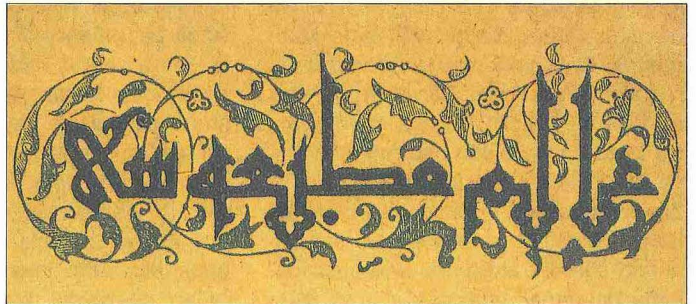
mıştır. Babasının memuriyette bulun-duğu Erzurum'da doğdu. Büyük baba-sı İstanbul defterdarı Muhtar Efendi, babası ise Erzurum, Piriştine, İskodra, Kastamonu, İstanbul, Şam, Ankara, Bur-sa defterdarlıklarında ve İstanbul Şû-râ-yı Mâlî ile Patent Meclisi âzalıkların-da bulunan Ahmed Hâlid Bey'dir. Çocuk-luğunu babası ile birlikte dolaştığı çe-şitli yerlerde geçirdiğinden sürekli mek-tep değiştirmek zorunda kaldı. Şam As-kerî Rüşdiyesi (1880) ile Üsküdar İdâ-dîsi'ni bitirdi. Küçük yaşta öğrenmeye başladığı Fransızca'yı Şam Askerî Rüşdi-yesi'nde ve daha sonra o yıllarda Anka-ra'da sürgünde bulunan gazeteci Âgâh Efendi'den ders alarak ilerletti. Henüz Mekteb-i Mülkiye'de talebe iken Fran-sızca'dan ilk tercüme eseri yayımlandı (E. Enol—L. Judici'den *Bir Serseri*, İstan-bul 1303). Diran Kelekyan Efendi'nin Er-meni harflî Türkçe mecmuası *Cihan*'da ve Mustafa Asım Bey'in *Şafak* mecmu-asında tercüme ve telif yazıları neşre-dildi (1886). Daha sonra memuriyeti de-vam ederken *Tercümân-ı Hakikat* ga-zetesinde de tercüme makaleleri çıktı (1889). Mekteb-i Mülkiye'yi bitirince Ha-riciye Tercüme Kalemî'nde memurluğa başladı (1886) ve oradan Tophane Mü-şirliği'nde tercümanlığa geçti (1887).

Bir yandan memurluğa devam eder-ken diğer yandan da 1303'te (1887) *Üm-ran* ismiyle haftalık bir dergi yayımla-maya başladı; ancak devrin hükûmeti bütün dergilerin ruhsatlarını iptal edin-ce *Ümran* yirmi dokuzuncu sayısında kapandı (1304/1888). Ahmed İhsan da-ha sonra Jules Verne'in *Seksen Günde Devr-i Âlem*'ini tercüme ve neşrede-rek yayımcılığa başladı (1890). Yaptığı bu ve diğer tercümelemlerle Jules Verne'in memleketimizde tanınmasını ve sevil-mesini sağladı.

Aslında kendisini bütünüyle yayımcılı-ğa ve matbaacılığa vermek isteyen Ah-med İhsan, 1890'da memurluktan ayrı-larak aynı yıl Âlem Matbaası sahibi Mus-tafa ve diğer arkadaşı Asım ile Âlem

Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı ba-simevini kurdu. O yıllarda çok basit olan Türk matbaacılığını Batı tekniğiyle do-natmak için 1891'de Avrupa'ya incele-me gezisine çıkan Ahmed İhsan dönü-şünde matbaasını bazı teknik imkân-larla donattı ve ülkede ilk defa çinkog-rafi ve klişehaneye sahip Türk matba-asını kurdu. Bu seyahati hakkındaki in-celemesini *Avrupa'da Ne Gördüm* (İs-tanbul 1307) adıyla yayımladı. Ahmed İh-san'ın matbaacılık yılları memleketin en karışık dönemidir. Bu dönemde mat-baasının ticarî unvanını ve binasını bir-kaç kere değiştirmiş, sırayla Âlem Mat-baası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, Ahmed İhsan Matbaası ve Şürekâsı, Matbaa-i İhsan, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba-acılık Osmanlı Şirketi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı unvanlarını kullan-mış, son olarak Ahmed İhsan Matba-ası ismini ölümüne kadar korumuştur. Matbaasını Ebüssuud caddesinden Eski Zaptiye caddesine, oradan Bâbîâlî bina-sı karşısına, nihayet Nuruosmaniye'de yaptırdığı kendi binasına nakletmiştir. ölümüne kadar devam ettirdiği matba-acılık ve yayımcılıkta Türk kültürüne ka-zandırdığı altmış üç eserin kırk doku-zunu kendi matbaasında basmıştır. Bas-sın yayın dünyasına yaptığı hizmetler-den dolayı, II. Meşrutiyet'te ihdas edi-len "Maarif nişanı" ilk defa Ahmed İh-san'a verilmiştir (1910).

1888'de *Ümran* dergisi kapatıldıktan sonra Rum Nikolaidis Efendi'nin çıkar-dığı *Servet* gazetesinde tercüman ola-rak çalışmaya başlayan Ahmed İhsan, yeni bir mecmua çıkarmak için ruhsat alamadığından, *Servet*'in sahibi ile an-laşarak bu gazetenin ilâvesiymiş gibi *Servet-i Fünûn*'u çıkarmaya başladı (27 Mart 1891). Harf inkılabı ile ismi 1681. sayısında *Uyanış*'a çevrilen (6 Aralık 1928) *Servet-i Fünûn*, Ahmed İhsan'ın vefatından iki yıl sonraya kadar (25 Ma-yıs 1944), II. Abdülhamid devrinde kapa-tıldığı kırk üç gün ve Mütareke sırasın-da kapalı tutulduğu dört yıl hariç, de-

Ahmed
İhsan
Tokgöz'ün
Âlem
Matbaası
logosu

vamlı olarak kırk beş sene ve 2464 sayı yayımlanabilmiş tek dergidir. Haftalık olarak çıkan *Servet-i Fünûn*, baskısının ve bilhassa resimlerinin güzelliği ile Sultan II. Abdülhamid'in de takdirini kazanmış ve padişah II. Meşrutîyet'e kadar dergiye ayda 3240 altın kuruş yardımında bulunmuştur. 1896'dan sonra edebî bir dergi hüviyeti kazanan *Servet-i Fünûn*, edebiyat tarihimize Edebiyât-ı Cedîde (1896-1901) ve Fecr-i Âtî (1909-1912) gibi iki edebî topluluğun kurucu yuvası olmuştur.

Ahmed İhsan bir yandan *Servet-i Fünûn*'u çıkarıp bir yandan da gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir üyesi olarak İstanbul'da faaliyet gösterirken II. Meşrutîyet ilân edildi. Bunun üzerine bir bakıma cemiyetin sözcülüğünü yapmak üzere *Servet-i Fünûn* dergisini günlük gazete haline çevirdi (26 Temmuz 1908). Ardından bir de akşam nüshası çıkarmaya başladı (17 Ağustos 1908). Ancak İttihatçılar'ın kısa zamanda hoş karşılanmayacak hareketlere başlamaları, serbestlikten istifade eden muhalefetin zararlı taşkınlıkları, Ahmed İhsan'ı siyasetten uzaklaştırarak gazetesinin önce sabah, daha sonra akşam yayımını durdurmasına sebep oldu. Zaten gazetesinin günlük yayımını sürdürürken *Servet-i Fünûn*'u haftalık olarak tekrar yayımlamaya başlamıştı (26 Ekim 1908). Fakat I. Dünya Savaşı sırasında hükümetin isteği üzerine, dergiye önce tekrar günlük olarak (1914-1916, 914 sayı), daha sonra Fransızca olarak (1917-1918) çıkarırken, aynı zamanda Abdullah Zühdi ile Fransızca *Le Soir* gazetesini yayımladı (14 Eylül 1916-15 Aralık 1918).

Ahmed İhsan bu faaliyetleri dışında Ahırkapı Kereste Fabrikası müdürlüğü (1900-1901), Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde iktisadî coğrafya hocası (1909-1917), Beyoğlu Belediye Dairesi reisliği de yapmıştır (1911-1913). Mütareke yıllarında İstanbul'da Piyer Loti Cemiyeti'ni kurdu (1919); Millî Mücadele sırasında oturduğu Değirmendere'de Hâzım Çanklı grubu ile yer altı mukavemet faaliyetini sürdürdü (1920). Tutuklanacağını haber alınca Avusturya'ya kaçarak Ankara'nın emri üzerine kurduğu haber ajanlığı ile Almanya ve Avusturya basınında Anadolu harekâtı haberlerini yayımlattı (1920-1922). Lozan Konferansı'nda Türk Matbuatı Bürosu müdürlüğü yaptı. Cemiyet-i Akvâm'da (1922-1938), Parlatentolar Birliği'nde (1932) Türkiye'yi temsil etti. Daha sonra Cumhuriyet Halk Par-

Ahmed
İhsan
Tokgöz

tisi'nden Ordu mebusu seçildi (1931-1942 arası; 4. 5. 6. devreler). 29 Aralık 1942'de öldü; Karamürsel Mezarlığı'na defnedildi.

Ahmed İhsan, gerek telif eserlerinde gerekse *Servet-i Fünûn* ile diğer gazete ve dergilerindeki yazılarında, 1310-1314 yılları arasında yayımladığı beş ciltlik *Musavver Nevşâl-i Servet-i Fünûn* adlı yıllıklarında ve bilhassa iki ciltlik matbuat hâtıratında, Osmanlı Devleti'nin son yarım asrının siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel hayatı hakkında pek kıymetli bilgiler vermiş bir yazardır. Elli iki yıllık yayıncılık hayatında pek çok telif ve tercüme eser yayımlayan Ahmed İhsan'ın hepsi de İstanbul'da basılan eserleri şunlardır:

Telif Eserleri. *Takvîm-i Ümran* (1304); *Nev-Usul Fotoğraf* (1306); *İlm-i Servet* (1307); *Asya-yı Şarkî'ye Seyahat* (1307); *Küçük Fıkralar* (1307); *Avrupa'da Ne Gördüm* (1307); *Bir Fâcia* (1308); *Demiryolları* (1308); *Fennî Eğlenceler* (1308); *Postacı* (1308); *Bahse Ne Der-siniz* (1308); *Ülfet* (1309); *Musavver Nevşâl-i Servet-i Fünûn*, hicrî 1310, 1311, 1312, 1313, 1314 senelerine mahsus beş cilt (1895-1898); *Altı Hafta Nil'de Seyahat* (1312); *Tuna'da Bir Hafta* (1327); *Musavver Servet-i Fünûn'un Tarihçesi* (1328); *Tirol Cephesinde Ateş Hatında* (1917); *Cemiyet-i Akvâma Müzâheret Cemiyetleri Beynelmîlel İttihadı Sekizinci Lyon Kongresine Ait Rapor-Bâle Ekalliyet Komisyonuna Ait Rapor* (Cemil Bilsel ile, 1340); *Hâ-ver* (ts.).

Tercümeleri. *Bir Serseri* (Etienne Enol-Louis Judici'den, 1303); *Jules Verne'den: Seksen Günde Devr-i Âlem* (1306), *Gizli Ada* (1306), *Deniz Altında 20.000 Fersah Seyahat* (1307), *Kaptan Gran'ın Çocukları* (1307), *Cevv-i Havâda Seyahat* (1308), *Çin'de Seyahat* (1308), *İki Sene Mekteb Tatili* (1308), *Kaptan*

Hatras'ın Seyahati-Kutb-ı Şimâlîye Seyahat (1308), *Mihver-i Arz* (1308), *Siyah Hindistan-Yer Altında Seyahat* (1308), *Araba ile Devr-i Âlem yahut Sezar Kaskabel* (1309), *Spenser Adası* (1318), *Şansellor-Bir Yelken Gemi-si Yolcusunun Defter-i Hâtıratı* (1319), *Antil Adalarına Seyahat* (1320); *Georges Ohnet'den: Demirhane Müdürü* (1305), *Kruva Mor (Croix Mort) Kadın-ları* (1306), *Kontes Sara* (1307), *Hırsız Kadın* (1308); *İki Vâlîde* (Emile Richebourg'tan, 1306); *Karnaval Cinayeti* (Lapointe'den, 1306); *Mumyanın İzdivacı* (Marki de Montifor'dan, 1306); *Haydut Bamboş yahut Ettâl-i Metrû-ke Sefaleti* (Eugène Sue'den, 1306); *Bir Kadının Rûznâmesi* (Octave Feuillet'den, 1308); *Gülle* (1307); *Paul de Kock'dan: Tuhaf Bir Hâne* (1307), *Sütçü Kız* (1308); *Alexandre Dumas Fils'ten: Hermin* (1308), *Tek mi Çift mi?* (1309); *Gençlik* (François Coppé'den, 1309); *André Theuriot'den: Roz-Liz* (1311), *Hüsn ü Ân* (1313); *Genç Fromon ve Büyük Risler* (Alphonse Daudet'den, 1312); *Paul Bourget'den: Sevdâ-yı Hakikî* (1312), *Mavi Düşes* (1317); *Grazi-ella* (Lamartine'den, 1319); *Sinaî, Tica-rî, İktisadî Avrupa: 1. Kısım İngiltere ve Belçika* (Marcel Dubois'dan, 1327); *Ekmekçi Kadın* (Xavier de Montépin'den, 1306); *Rus Ateşi (Haraşo)* (Paul Herigaut'dan, 1926); *Yolda* (1927); *Rapa-Novi Adası* (1928).

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed İhsan [Tokgöz], *SF*, sy. 1000 (1326); sy. 2275 (1940); sy. 2419 (1942); sy. 2427 (1943) ve diğer sayılardaki çeşitli makaleleri [bu derginin sayı ve tarihlerinin birbirleri ile çelişkili olduğu dikkate alınmalıdır]; a.m.f., *Matbuat Hâtıraları*, II-II, İstanbul 1930-31; *Musavver Servet-i Fünûn Tarihçesi* (Servet-i Fünûn yayınlarından), İstanbul 1328; Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiye-liler*, Ankara 1969, III, 232; Server İskit, A.A., İstanbul 1944, I, 729; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 383; Vedat Günyol, "Matbuat", *İA*, VII, 371; K. Susheim—G. L. Lewis, "Ahmad İhsân", *El²* (İng.), I, 287.

ZİYAD EBÜZZİYYA

AHMED İZZET el-A'ZAMÎ

(أحمد عزت الأعظمي)

(1880-1936)

Arap milliyetçisi, hukukçu ve yazar.

Bağdat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini orada yaptı. Yüksek öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Mekteb-i Hukuk'taki öğrenciliği sırasında, 1909'da ku-